

ISSN 2587- 2001 e-ISSN 2618-6187

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi -Yıl:3 – Sayı:9 - Ağustos 2019

koynunda büyüdük

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi - ISSN 2587- 2001 e-ISSN 2618-6187

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri

Şükrü ÜNAR..... 11

HİTİT DÖNEMİ ANADOLU’SUNDA MEYVE AĞAÇLARI

FRUIT TREES IN ANATOLIA OF HITTITE PERIOD

Muhlisahon RUSTAMOVA..... 31

ORTA ASYA’DA GÜNÜMÜZE KADAR ULAŞMAYAN CAMİLERİN AHŞAP DİREK VE TAŞ SÜTUNLARI (IX - XII. yy)

WOOD AND STONE COLUMNS OF RUINED AND DESTROYED MOSQUES OF CENTRAL ASIA

İsa KAYIHAN..... 63

NECİP TOSUN’UN ‘GİDİLMEMİŞ YERLERİN TÜRKÜSÜ’ ÖYKÜSÜNDE MELANKOLİ

THE MELANCHOLIA IN THE STORY OF NECİP TOSUN’S ‘GİDİLMEMİŞ YERLERİN TÜRKÜSÜ’

Murat HASANOĞLU..... 83

BOSTÂN, GÜLİSTÂN VE MESNEVÎ HİKÂYELERİ ÜZERİNE GENEL BİR KARŞILAŞTIRMA

A GENERAL COMPARISON ON BUSTAN, GULISTAN AND MASNAVI STORIES

Kitap Tanıtımı

Yunus PUSTU 109

MUSTAFA CEZAR, OSMANLI TARİHİNDE LEVENDLER,

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI, ANKARA, 2013, XI + 435 S.

HİTİT DÖNEMİ ANADOLU'SUNDA MEYVE AĞAÇLARI

FRUIT TREES IN ANATOLIA OF HITTITE PERIOD

DOI: 10.33404/anasay.584192

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article¹

Şükrü ÜNAR*

ÖZET

İnsanlık tarihindeki önemli aşamalar arasında yer alan yerleşik hayata geçişin doğal bir sonucu olarak insanoğlu tarımsal üretime başlamıştır. Tarım üretimi doğada yabani şekilde yetişen bitki ve ağaçların kontrol altına alınması ile olmuştur. Bu devrimin sonucunda binlerce yıl avcı ve toplayıcı olarak yaşayan insan toprağa yerleşerek tarım ürünleri üretmeye başlamıştır. Üretim faaliyetleri ile insanoğlu birinci dereceden ihtiyacı olan beslenme sorununa çözüm bulmuştur. Avcı ve toplayıcı dönemden itibaren yaşadıkları coğrafyanın bitki örtüsü ile içi içe olan insanoğlu, bu işbirliğini yerleşik yaşama geçtikten sonrada sürdürmüştür. Avcı-toplayıcı dönemde doğanın kendilerine sundukları bitkiler ile beslenen insanlar yerleşik hayata geçince doğanın sunduğu bu bitkileri ekip-dikmek suretiyle kendi kontrollerine almışlardır. İnsanoğlunun besin tüketimi içerisinde önemli bir yere sahip olan meyve/meyve ağaçları Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde doğal, iklimsel ve topografik şartların uygunluğundan dolayı bolca yetişmektedir. Anadolu'da yaşayan toplumlar için tarihin her döneminde meyve

¹ Makale Geliş Tarihi: 28. 06. 2019 Makale Kabul Tarihi: 23. 08. 2019

* Dr. Şükrü ÜNAR, BURDUR/Merkez, sukruunar@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-0724-5265>

ağaçları önemli bir besin kaynağı olmuştur. Orta Anadolu'da M.Ö. 1650-1250 yılları arasında hüküm süren Hitit Devleti de Anadolu coğrafyasının sunmuş olduğu zengin meyve ağacı çeşitliliğinden yararlanmışır. Anadolu'nun değişik bölgelerinde kurulan Hitit yerleşimlerinden ele geçirilen çivi yazılı tabletlerde meyve/meyve ağaçları hakkında çeşitli bilgiler yer almaktadır. Bu makalede Hitit Dönemi Anadolu'sunda yetişen/yetiştirilen bazı meyve/meyve ağaçlarının tüketim ve kullanım hakkında bilgiler yer alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hitit, Meyve Ağacı, Üzüm, Elma, Armut.

ABSTRACT

Human beings have started agricultural production as a natural consequence of the transition to settled life, one of the important stages in human history. Agricultural production was carried out by taking control of plants and trees growing wild in nature. As a result of this revolution, people living as hunters and gatherers for thousands of years settled in the soil and started to produce agricultural products. With the production activities, humanity has found a solution to the nutritional problem that needs first degree. Human beings, who were intertwined with the vegetation of the geography they lived as from the 'hunters and gatherers' period, continued this cooperation as well after they had settled. In the hunter-gatherer period, people fed by the plants offered by nature have taken these plants which are offered by nature into their control by means of cultivate when they are settled. Fruit/fruit trees, which have an important place in human food consumption, grow in abundance in different regions of Anatolia due to the suitability of natural, climatic and topographical conditions. For the societies living in Anatolia, fruit trees have been an important source of food in every period of history. BC in Central Anatolia The Hittite State, which reigned between 1650 and 1250, benefited from the rich fruit tree variety offered by the Anatolian geography. There are various information about fruit/fruit trees in cuneiform tablets that were found in Hittite settlements in different parts of Anatolia. In this article, some information about consumption and usage of some fruit/fruit trees growing/grown in Hittite Anatolia will be addressed.

Keywords: Hittite, Fruit Tree, Grape, Apple, Pear.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinin bütünü incelendiği zaman floranın² siyasi oluşumlar üzerindeki katkısı hemen göze çarpacaktır. İnsanlık tarihine yön veren büyük medeniyetler ve kültürlerin büyük çoğunluğu coğrafi ve florasal olarak zengin bölgelerde ortaya çıkmış, kutup bölgelerinde ya da çöller gibi yaşam şartlarının zorlu olduğu bölgelerde büyük uygarlıklar ortaya çıkmamıştır. Anadolu'da kurulmuş olan Hitit Devleti coğrafi ve florasal açıdan oldukça şanslı bir devlettir. Çünkü Asya ile Avrupa kıtaları arasında yer alan Anadolu Avrupa-Sibirya, Akdeniz ve İran-Turan Flora bölgesinde geniş bitki çeşitliliğine sahip, dünyanın beşinci zengin flora bölgesinde kurulmuştur (Atalay 1994: 180-181; Davis 1965: 21-23; Avcı 2005: 30-31). Anadolu coğrafyasının kendilerine sunduğu bu zengin bitki çeşitliliğinden faydalanan Hititliler kullandıkları bu bitkilerin adlarını metinlerine kaydetmişlerdir.

Anadolu toplumlarında bitki üretimi tarihin her döneminde önemli bir uğraş alanı olmuştur. Çünkü bitkiler besin üretimi, yapı malzemeleri, eczacılık, tıp ve yakıt üretimi gibi temel insani faktörlerde kullanılmışlardır. Geçmişte yaşanan bitki kuraklıkları toplumların gelişim ve hayatta kalma düzeylerini doğrudan etkilemişlerdir. Bu bağlamda bitkilerin kontrol altına alınarak ekilip dikilmeye başlanıldığı ilk dönemden Sanayi devrimine kadar geçen uzun süreçte, Ön Asya toplumlarındaki en önemli uğraş tarımsal üretim olmuştur. Tarımsal üretim Anadolu kırsal yaşantısında yer alan insanlar için sadece temel geçim kaynağı olmamış aynı zamanda bitki üretiminden elde edilen ürünler bu insanlar için büyü ve ritüel malzemesi, ilaç, inşaat malzemesi, yakacak, yiyecek ve değiş tokuş aracı olmuştur (Nesbitt 2000: 5).

Anadolu eski çağlardan beri elverişli iklimi, geniş tarım arazileri, hayvancılığa uygun çayır ve meraları, yüksek dağları ve ormanları, değerli madenleri, çok sayıdaki ırmak, akarsu ve göller gibi nedenlerden dolayı sürekli iskân gören bir coğrafyadır (Ünal 1989: 17; Avcı 1993: 226). Türkiye ılıman kuşakta yer aldığı için bitki çeşitliliği oldukça zengin bir ülkedir. Türkiye'de yetişen bitki türlerinin sayısı kıta Avrupa'sında yetişen bitki türleri sayısına yakındır. Son yıllarda yapılan araştırmalar ve keşifler sonucunda Türkiye'de 12.000 ci-

² Flora kelimesi Latince Flos, Floris = çiçek kelimesinden alınmış "yeryüzünün belirli bölgelerinde, ya da denizlerinde, bir kara parçasında, ya da bir ülkede yetişen bütün bitkiler" şeklinde Türkçeye çevrilmiştir (Öngör 1961: 270; Sanır 2000: 40-43).

varında bitki türü yetiştiği tespit edilmiştir (Avcı 2005: 28; Ünar 2018: 6261; Günal 2013: 2). Ülkemizde bu denli bitki türü çeşitliliği görülmesinde bitkilerin yetişme ortamlarının farklı olması ve elverişli coğrafyaların mevcut olmasıdır. Ayrıca kısa mesafelerde farklı iklimlerin görülmesi, morfolojik çeşitlilik, toprak tiplerinin farklılığı, Anadolu'nun üç tarafının denizlerle çevrili oluşu ve batıdan doğuya doğru gidildikçe artan yükselti gibi çeşitli faktörler de bitki türü çeşitliliğinin artmasında önemli rol oynamaktadır. Ülkemizde bitki varlığına veyahut bitki üretimine etki eden ekolojik koşullar bölgeden bölgeye, hatta aynı bölge içerisinde yöreden yöreye farklılık göstermektedir. Anadolu'ya "Küçük Asya" denmesinin nedeni de doğal koşulların bir kıta farklılığı göstermesinden dolayıdır.

Hititler, Anadolu coğrafyasında ki değişik kültürleri ilk defa bir çatı altında toplayan devlet olarak tarihe geçmişlerdir. Hitit devletinin özellikle Orta Anadolu'da büyük bir siyasi güç haline gelmesinde; kendinden önceki ve kendi dönemleri ile çağdaş olan toplumların sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel yapılarından etkilenmiş olmalarının yanı sıra Anadolu coğrafyasının onlara sunduğu çeşitlilik etkili olmuştur.

Anadolu'da devlet kuran Hitit Devleti, Mezopotamya ya da Suriye'de kurulan diğer devletlerden daha zor bir coğrafyaya hâkim olmuşlardır. Çünkü Anadolu'nun yüksek dağ zincirleriyle çevrili oluşu, kurak ve karasal bir iklime sahip olması, yüksek ve sulu tarıma elverişli olmayan bir topografyaya görülmesi gibi sebeplerden dolayı, Hititler bu zor coğrafyanın elverdiği ölçüde tarım, bağ-bahçecilik yapmaya çalışmışlardır (Demirel-Sevim 2012: 201).

Anadolu Coğrafyasında tarihin her döneminde köyler, köylüler, çiftçiler yani tarım ile uğraşan kırsal yaşantı sürdüren topluluklar var olmuşlardır. Bu hâkim yaşantı tarzı Hititler Döneminde de baskın bir şekilde etkin olmuştur. Geçim sistemlerini her zaman değişiklik gösteren iklim şartları belirlemiştir. Anadolu kırsalında yaşayan köylü ve çiftçiler hayatta kalmak için değişiklik gösteren bu iklime ayak uydurmaya çalışmışlardır (Gorny 2000: 43). Hitit nüfusunun büyük bir kısmını günümüz Anadolu toplumundaki gibi kendi kendine yeten tarım toplumu oluşturmaktaydı (Macqueen 2001: 82). Hititler Dönemi'nde oluşturulan bu yerleşim düzeni 1900'lü yılların başlarına kadar Anadolu mevcut yaşam biçimi olarak varlığını sürdürmüştür. Meyve ağaçları günümüz Anadolu'sunda olduğu gibi Hitit Dönemi Anadolu'sunda da temel besin kaynağı ihtiyacının bir kısmını karşılaması açısından ve bu ağaçlardan elde edilen ürünlerden ticaret yapılması gibi nedenlerden dolayı oldukça önemliydiler (Vigo 2014: 21).

2. Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Yer Alan Ağaçlar

Hititçe çivi yazılı metinlerde ağaç için “*GİŞ-*” determinatifi ya da Hititçe ağaç anlamına gelen “*taru-/daru*” kelimesi kullanılmıştır (Singer 1987: 184; Hoffner 1994: 107; Hoffner 1995: 108; Weeks 1985: 14). Çivi yazılı metinlerde ağaç kelimesi yerine kullanılan bir başka kelime ise “*IZZU/İŞU*”dur. Bu kelime ağaç ve odun anlamında kullanılmaktadır (Sturtevant 1931: 31). Hitit coğrafyasında yetişen ağaçlar hakkında dini, mitoloji, tıbbi, hukuki, büyü metinleri ve resmi yazışmalarda bilgiler yer almaktadır.

Hitit Dönemi’ne (M.Ö. 1650-1250) ait yazılı kaynaklarda yer alan bilgilere göre Anadolu coğrafyasında yetişen meyve ağaçlarının türlerinde büyük değişiklik olmamıştır. Hitit metinlerinde incelendiği zaman elma, üzüm, kaysı, incir, nar, armut, muşmula, fıstık, kiraz, erik, zeytin, hurma ve nar gibi meyve/meyve ağaçları karşımıza sıklıkla çıkmaktadır. Bu meyve ağaçları arasında yer alan hurma ve nar güneydeki Hitit eyaletlerinden başkent Hattuşa’ya gönderiliyordu. Bu meyvelerin büyük bir kısmı mevsimlerinde taze olarak tüketiliyor ya da sonraki mevsimlerde tüketilmek üzere kurutuluyorlardı. Zeytin ağacı Orta Anadolu coğrafyasında yetişmemekle birlikte güney ve batı eyaletlerden bu ağacın meyvesi ve yağı başkente getiriliyordu (Koç 2006: 33-34).

2. 1. Üzüm/Asma/^{GİŞ}GEŞTIN; Asma Kuzey yarım kürede 22° il 52° enlemler, Güney yarım kürede 20° ile 40° enlemleri arasında yetişen bir bitkidir. Asmanın vatanı Karadeniz’le Hazar Denizi’nin güneyindeki memleketler olduğu kabul görmektedir (Janick 2005: 270; Orhan vd. 2011: 70; Brandau-Schickert 2004: 84; Türkben-Uzar, 2012: 48). Kültür asması (*vitisvinifera*) yüzlerce yıllık emeğin sonucunda yabani asmadan (*vitis silvestris*) ehlileştirilerek kültür altına alınmıştır (Orman 1955: 3).

Anadolu’da asmanın tarihçesi incelendiği zaman Anadolu’da kurulan ilk medeniyetlerle birlikte üzüm/asmanın kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Üzümünden üretilen şarabın tarihinin ise çok eski dönemlere dayanmasına rağmen şarap kültürünün Anadolu’da Hititler ile başladığı düşünülmektedir. Alacahöyük’te M.Ö. 3000 yılına tarihlendirilen altından şarap sürahi ve kadehler ve M.Ö. 1750’ye tarihlendirilen Kültepe’de ele geçirilen Koçbaşı şeklindeki içki kaplarıyla kutsal törenlerde şarap sunusu yapılmaktadır (Orhan vd. 2011: 71; Öz 2011: 286). Bu törenlerde kullanılan kaplar arasında Kültepe’de ele geçirilen M.Ö. 1960-1830 arasına tarihlendirilen ve Konya Karahöyük’te üzüm salkımı

şeklindeki rithonlardır (Öz 2011: 291; Alp 1999: 68; Orhan vd. 2011: 71). Anadolu'da üzüm ya da şaraba ait bir başka buluntu ise 1932-1935 yılları arasında Alishar Höyük kazılarında ele geçirilen ve M.Ö. 1800-1600 yıllarına tarihlenen “üzüm salkımı” şeklindeki rithondur (Orman 1955: 8).

Hititçe çivi yazılı metinlerde ^{GIŠ}GEŠTIN ya da GEŠTIN olarak geçen üzüm, asma ve şarap anlamında kullanılan kelimeler sıkça karşımıza çıkmaktadır. Asma anlamına gelen Hititçe sözcük *muri-/murin-/muriyan-* ya da ^{GIŠ}GEŠTIN'dır (Ünal 2016: 359; Sturtevant 1931: 58; Hoffner 1974: 113; Ertem 1987: 58; Weeks 1985: 111; Weiss 1996: 199; Puhvel 2004: 127; Kılıç-Başol 2015: 41; Oettinger 1976: 120). Ayrıca tabletlerde yer alan eppi- (Ünal 2016: 117) kelimesinin de üzüm veren bir bitki olduğu yönünde tartışmalar yapılmaktadır. Hitit coğrafyasında yapılan şarapların Asurlu tüccarların yardımıyla Mezopotamya'ya taşındığı bilinmektedir. Mısırlıların şarap yapımını Hititlerden öğrendiği düşünülmektedir (Alp 1999: 67-68). Hitit metinlerinde bağ alım satımı ile ilgili maddeler yer almakta, üzüm bağlarına zarar verilmesi durumunda cezaları hukuk metinlerinde yer almaktadır (Orhan vd. 2011: 71).

Hitit ekonomisinde üzüm/asma üretimine bağlı olarak gelişen bir başka gelir kaynağı ise bağcılık ve şarapçılıktır. Çivi yazılı tabletlerde bağ, bağcılık, şarap ve şarapçılıkta bahsedilmektedir. Hititçe çivi yazılı metinlere göre yaş üzüm (^{GIŠ}GEŠTIN, wiyana-, GEŠTIN) (Ünal 2016: 861) ve kuru üzüm (GEŠTIN HÁD.DU.A) (Alp 1999: 69) şarap yapımında kullanılıyordu. Hititlerde bağbozumu mevsiminde EZEN ^{GIŠ}GEŠTIN *tuhšuwaš* yani bağbozumu bayramı kutlanmaktaydı (Reyhan 2010: 78). Ayrıca Maşat Höyük'te ele geçirilen tablette Hitit kralının Askeri Vali'ye gönderdiği yazı, bağların önemini gösteren bir belgedir. Bu belgede “*Gašaša kentinin bağları konusunda bana yazdıklarına gelince, (onlara) yardım et. Onları (üzümleri) kessinler, onlar zarar görmesi*” (Alp 1999: 69). Yine bağlarla ilgili Hitit yasalarında yer alan 56. maddeye göre: “*Müstahkem bir kente doğru(=karşı) kralın bir seferine girişmekten, bir bağ kesmekten, maden işçilerinin hiçbiri muaf olmasın..*” (İmparati 1992: 75). Hitit yasalarında üzüm bağlarının (^{GIŠ}KIRI₆.GEŠTIN) (Ünal 2016: 861) fiyatları ise *1 IKU* ^{GIŠ}ŞAR ^{GIŠ}GEŠTIN *1 IKU üzüm bağı= 1 mina* gümüştür. *1 IKU* büyüklüğündeki üzüm bağının fiyatı arazinin durumuna göre değişiklik göstermekte, 1, 2, 3 şekel gümüş bedelinde de olabilmekteydi. Ancak sulak bir alanda yer alan üzüm bağının *1 mina* yani yarım kilo gümüş ağırlığında olması üzüm, bağ ve bağcılığın önemini göstermektedir (Koç 2006: 50; Alp 1999: 69).

Hitit kralının bağlarla ilgilenmesi askeri valilere emirler vermesi, kanun maddelerinde bağlara karşı yapılan suçun affedilmemesi ve sulak bir bağın yarım kilo gümüşe eşdeğere olmasının temel sebebi Bin Tanrılı Halk olarak bilinen Hititlerde tanrılar için yapılan ritüellerde bira (Hititçesi “šeššar/šieššar”) (Ünal 2016: 477) ve şarap (Hititçesi de “wiyana-”) (Ünal 2016: 596) gibi içeceklerin sunu olarak armağan edilmesidir (Reyhan 2010: 78). Hitit kanunlarında bağ (bağ çubuğu) ve şarap konusunda kanun maddelerinin yer alması Hitit ekonomisinde bağcılığın önemine işaret etmektedir. Erken Hitit Çağı olan Asur Ticaret Kolonileri Çağına ait tabletlerde bağ bozumundan söz edilmektedir. Bu döneme ait yazılı metinlerde geçen bağbozumu şenlikleri “üzümün sapından koparılması” (EZEN ^{GIŠ} ^{GEŠTIN} *tuhšuwāš*) anlamına gelen “*Kitip Karānim*” kelimesi ile ifade edilmektedir. Kültepe’de bu şenliklerde kullanıldığı düşünülen üzüm salkımı şeklinde kaplar ve kadehler ele geçirilmiştir (Öz 2014: 28; Koç 2006: 49; Alp 1999: 68).

Hitit ekmek listesinde ismini yapıldığı şehirden olan ^{URU}Naḫita’dan alan naḫḫiti- ekmeğinin yapımını sırasında içine kuru üzüm/GEŠTIN HÁD.DU.A konulduğu KUB XLV 47 I metninden anlaşılmaktadır (Karauguz 2006: 53; Ünal 2007: 145).

II. Murşili tanrılara yaptığı bir duada : “*Onlara tahılın, asmanın, sığırın, koyunun ve insanlığın gelişmesini bahşet*” diyerek tapındığı tanrılarında bolluk, bereket ve sağlık istemektedir (Ünal 2016: 425). Boğazköy’de ele geçirilen *KBo XXII II Vs. 14ff.*; *KUB XV 34+II 22ff.*; *35+KBo II 9Vs. I 19ff.* *KUB XII 44 Vs. II 25ff.*’de bereketsiz bir üzüm bağına karşı yapılan ritüel şu şekildedir (Ünal 2016: 425-425): “*şimdi üzüm bağının kapıları nerede iseler, 10 kapının arkasında bu tarafta ve öbür tarafta yeri kazarım ve çukurların içine bu tarafta ve öbür tarafta üç akdiken yerleştiririm ve şöyle derim: “kötü insan, kötü dil, (ve) kötü gözler (bu) akdikenlerce yerde çakılı tutulsunlar”*”.

Üzüm ve asma kültürü geç Hitit Şehir Devletleri döneminde de varlığını etkin bir şekilde sürdürmüştür. Konya ve civarında kurulan Tuvana krallığı tarafından (M.Ö. 1200-742) yaptırılan İvriz Kaya Anıtı’nda Kral Warpalawas ile Tanrı Tarhundas sonbahar hasat festivalinin betimlendiği sahnede, tanrı Tarhundas bereketin ve bolluğun simgesi olan üzüm salkımları, buğday başaklarıyla ve orak ile tasvir edilmiştir (Orman 1955: 9; Ünal, 2007: 98; Orhan vd. 2011: 72). Asma, üzüm salkımı ve başak filizinin tanrılar ya da yöneticiler tarafından taşı-

nır şekilde kabartma betimleri yapılmasındaki temel amaç bu iki bitkinin halkın temel ihtiyaçları için hayati önem taşımasıyla yöneticilerin kendi dönemlerinde bolluk ve bereketin yaşandığını vurgulama ihtiyacıdır (Şahin 1999: 170; Tiryaki 2013: 45-46).

2. 2. Zeytin Ağacı^{GIŞ}SERDU/^{GIŞ}ZERTU(M); *Olea europaea* (*Zeytingiller*) ailesine mensup olan *Oleaceae/Zeytin* kışın yaprağını dökmeyen ağaç ya da ağaççık şeklinde büyüyen bir türdür. Türkiye’de *Yenen zeytin/europea* yaprakları 4 cm’den uzun, meyvesi 3.5 cm civarında ve *Yabani zeytin/sylvestris* yaprakları 4 cm’den kısa, meyvesi 1.5 cm civarında olmak üzere iki türü yetişmektedir (Kaplan-Arihan 2012: 2; Baytop 2007: 292).

Hitit ritüellerinde meyvesi ve yağı kurban listelerinde yer alan zeytin, günümüzde Anadolu’nun sahil bölgelerinde yetişmektedir (Ertuğ 2000: 174). Hitit Devleti Döneminde Orta Anadolu ikliminin ^{GIŞ}SERDU/^{GIŞ}ZERTUM/zeytin ağacı yetişmeye elverişli olup olmadığı tam anlamıyla bilinmemekle birlikte devletin sınırlarının Akdeniz sahillerine dayandığını göstermektedir (Güterbock 1968: 66; Hoffner 1974: 117; Weeks 1985: 84; Ertem 1987: 67-87). *KBo V7 Rs. 34 v.d. Bay Pullianni*’nin “... (bir) bağ (ile) zeytin ağaçları (ve) incir ağaçları *Şayanuwanta* şehrinde bay *Purlišari*’nin mülkünden.., 7 ½ *IKU* bağ *Antarla* şehrinde bay *Hantapi*’nin mülkünün yakınında” şeklinde ibarenin yer alması Hitit kültüründe zeytin ağacının bilindiği ve kullanıldığının göstergesidir (Ertut-Reyhan 2012: 84).

Tanrıların şehirlerde ve kasabalarda yaşadığına inanan Hititliler herhangi bir sebepten dolayı öfkelenerek ya da kızarak şehirlerini terk eden tanrıları geri çağırmak için Kizzuwatna kökenli olan ve birtakım bitkilerden faydalanarak yapılan yakarma/çağırma ritüellerini kullanıyorlardı. Bu yakarış ya da çağırış sırasında tanrıları yatıştırmak ve tanrıların hoşlarına gideceklerini düşündükleri için büyü masasında ^{GIŞ}ZÈ-ER-DU zeytin ağacı, ^{GIŞ}PÈŞ incir ağacı, ^{GIŞ}GEŠTIN üzüm asması, *DIM*₄ malt, *ZÍZ* kızıl buğday, bal, Í ŠERDUM/Í (zeytinyağı) gibi meyveleri ve objeler bulunduruyorlardı (Arıkan 1998: 281).

Hititçe metinlerde bitkisel yağlar Sümerce Í.GIŞ ideogramı ile gösterilir, metinlerde ise ağaç ya da yağ ağacı olarak geçerlerdi. Çivi yazılı tabletlerde geçen bitkiler arasında ^{GIŞ}ZÈ-ER-DU zeytin ağacı ve bu ağaçtan elde edilen Sümerce ideogramı Í^{GIŞ}ŠERDUM olan zeytinyağı analoji ritüellerinde, yemeklerde, hoş ve güzel kokular vermesi için parfüm yerine, aydınlatma amacıyla

kandillerde kullanılıyordu (Hoffner 1995: 108; Kaplan-Arhan 2012: 3).

2. 3. İncir Ağacı^{GIŞMA}/^{GIŞPEŠ}; *Ficus carica* ailesine mensup olan *Moraceae/incir* kış aylarında yaprağını döken, süt taşıyan bir ağaç ya da ağaççıktır. Yabani olarak yetiştiği gibi meyvesi içinde yetiştirilmektedir (Ünal 2016: 738; Baytop 2007: 143; Jancik 2005: 272).

Anadolu coğrafyasının Batı, Güney, Orta kesimlerinde yetişen metinlerde genellikle ^{GIŞMA}/^{GIŞmaršiqqa-?}/^{GIŞPEŠ} Akadça–*tittu* şeklinde geçen meyve ya da meyve ağacının incir olduğu düşünülmektedir (Watson 2004: 126; Sturtevant 1931: 43; Weeks 1985: 84; Hoffner 1974: 116; Ünal 2016: 738). Hititçe metinlerde yer alan ^{GIŞ}*haššika/hašika/haššigga/haššiqqa-* kelimelerinin de İncir ya da incir ağacının bir çeşidi olduğu düşünülmektedir (Ünal 2007: 173).

Bay Pullianni'nin mal dökümünün gösteren *KBo V7Rs. 34v.d.* metninde “... (bir) bağ (ile) zeytin ağaçları (ve) incir ağaçları Şayanuwanta şehrinde bay Purlišari'nin mülkünden..., 7 ½ *IKU* bağ Antarla şehrinde bay Hantapi'nin mülkünün yakınında”, *KBo XV 25Vs. 13*'teki “*NINDA.KUR₄.RA* ^{GIŞMA}” olarak kaydedilen kurban ekmeği ve Telipinu Efsanesinde “*nasıl incir 1000 tohum varsa*” gibi değişik şekillerde incir veyahut incir ağacı metinlerde geçmektedir (Erkut-Reyhan 2012: 84; Ertem 1987: 65-66).

Analoji ritüelleri sırasında tanrıları arındırmak için kullanılan çeşitli meyveler arasında incir sık sık yer almaktadır. İncirin meyvesinin analoji metinlerinde kullanımına dair: “*incir ve üzüm nasıl tatlıysa, üzüm tanesi nasıl şarap ihtiva ederse, asmanın nasıl aşağıda kökü, yukarıda bıyığı varsa, yağ bitkisi veya susam nasıl yağ ihtiva ederse, susuz kalan bitki nasıl kurursa*” örneği verebiliriz (Gurney 1977: 47; Koç 2006: 98-99).

Cinsel iktidarsızlığa karşı hazırlanan bir reçeteye ait ritüel metninde I. günde erzak: 3 kurban ekmeği, incir, üzüm...., gibi maddeler ve Majik bir takım işlemlerde bahsedilmektedir (Ünal 1980: 491). Yine çivi yazılı metinlerden kurbanlık kalın ekmek yapımı sırasında ^{GIŞPEŠ} incir kullanıldığı bilinmektedir (Karağuz 2006: 67-71).

2. 4. Nar Ağacı^{GIŞNU/RMU}/^{GIŞNU.ÜR.MA}; *Punicaceae* (Nargiller) ailesine mensup olan *Punicagranatum/nar* soğuk ve kuraklığa karşı hassas, kışın yapraklarını döken, 5 m kadar büyüeyebilen ağaç ya da ağaççıktır (Akaydın vd. 2014: 190; Janick 2005: 274). Nar Ağacı bazen ritüel metinlerinde karşımıza çı-

karken bazen de *ZALPA* ve *EŞİR* gibi içine nar taneleri katılan yemeklerde kullanılmaktadır (Uhri 2011: 55; Güterbock 1968: 66). Mısır ve Suriye coğrafyalarında yoğun şekilde yetiştirilen bir meyvedir. M.Ö. 14. yüzyıla tarihlendirilen Uluburun batığında büyük bir pithos içinde çok sayıda nar açığa çıkarılmıştır.

Sümerce NU.ÚR.MA, Akadça *NURMU/NURAMTU* ve Hurrice *nuranti* olarak yazılan nar ya da nar ağacı genellikle Hitit ritüel metinlerinde kurban meyvesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Ertem 1987: 67; Ünal 2016: 792; Hoffner 1974: 119-120).

2. 5. Elma Ağacı/^{GIŠ}HAŞHUR/^{GIŠ}şamalu-, *hinzuri-*; Malussylvestris ailesine mensup olan elma kışın yapraklarını döken, ilkbaharda beyaz ya da pembe çiçek açan, 10 m'ye kadar büyüeyebilen, anavatanı Orta Asya olan bir ağaçtır (Baytop 2007: 99; Ünal 2007: 189).

Anadolu coğrafyasında yaygın olarak görülen ^{GIŠ}HAŞHUR/elma ağacı Hitit Dönemi'nde de günümüzde olduğu gibi hem tüketilmek hem de ticareti yapılmak için yaygın şekilde yetiştirilen ve 40 farklı çeşidi olan bir ağaçtı (İnan 1939: 427-428; Ünal 2016: 695; Weeks 1985: 83; Hoffner 1974: 113-115). *KBo V 7Rs. 28 v.d.*'ye konu olan Tiḫatapara'nın mal varlığını gösteren tablette "... ½ *IKU* bağ ve bunun içinde 40 elma ağacı..." (Erkut-Reyhan 2012: 84) İbaresinde, mitoloji metinlerinde değindiğimiz Hedammu Şarkısında ve *KBo XIV 142 Vs. I 56; Vs. II 15*'de NINDA HAŞHUR *ḫazilaš* şeklinde elma ağacından bahsedilmektedir (Ertem 1987: 62-63).

I. Hattuşili ya da I. Muşşili'ye ait olduğu düşünülen yıllıklarda kralın ağzından çıkan beddua şöyledir (Taş 2010: 877): "*O [elm]a (ağacını) görsün, çakmaktaşını görsün, še-hu-ua]-a-al (alet)ini görsün: Elmalar dişleri k[ırsın!] çakmaktaşı [dili] kesip koparsın! še-hu-ua-a-a[l] (alet)i [gözleri] çıkarsın!*" Bu bedduada elma ağacı ve meyvesi bir ritüel içinde kullanılmıştır. Boğazköy'deki bazı metinlerde de elmanın beddua aracı olarak kullanıldığı görülmektedir (Taş 2010: 877-878). Boğazköy ve civarında elma ağacı oldukça fazla yetişen bir meyvedir. *KUB XXXIII 68 II 20 Vd.* yer alan metinde "ekşi elma" tanrının bir cezası olarak geçmektedir.

Hititçe metinlerde elma ya da elma ağacı kullanımına dair çeşitli örnekler karşımıza çıkmaktadır. Bu örnekler arasında *KBo X₃₄ Vs. I₃ v.d.*; *KBo XV₃₁ IV₁₂ v.d.*; *KUB XXXIX₇ Vs. 15 V.d.*, metinlerinde tanrılara sunulurken, *KUB XXXVII₄₃ Vs. I₁₅*'te hem kendinin hem de çekirdeklerinin ilaç yapımında, *KBo IV₁ Rs. 29*

v.d.'da bir ev inşasının ritüelinde, NINDA HAŞHUR hazılaş adlı elmalı ekmek yapımında kullanıldığı görülmektedir (Ertem 1987: 62-63). Elmanın metinlerde kullanımı ile ilgili bir başka örnek ise Hurri kökenli Yılan Hedammu'nun hikâyesinin anlatıldığı Hedammu Şarkısı adlı mitostur (Ertem 1987: 63; Karauğuz 2015: 125-130).

2. 6. Kayısı Ağacı^{GIŠ}HAŞHUR.KUR.RA; Armeniacavulgaris ailesine mensup olan kayısı kış aylarında yaprak döken ilkbahar aylarında beyaz ya da pembe çiçek açan, 15 m'ye kadar büyüye bilen, ana vatanı Orta Asya olan ve meyveleri tüketilen bir ağaçtır (Janick 2005: 280; Baytop 2007: 291).

Genellikle ritüel metinlerinde kullanıldığı görülen ^{GIŠ}HAŞHUR.KUR.RA Ertem'e göre kayısı, Hoffner'e göre dağ elması ağacıdır (Hoffner 1974: 115; Ünal 2016: 757; Ertem 1987: 63-64.). *KBo V 7Rs. 28 v.d.*'ye konu olan Tiğatapa'nın mal varlığını gösteren tablette "... ½ IKU bağ ve bunun içinde 40 elma ağacı ve 42 kayısı ağacı Hanzušra Şehrinde; Bay Hantapi'nin mülkünden " kayısı ağacının bağların içinde ya da tarla kenarlarında yetiştirildiği görülmektedir (Erkut-Reyhan, 2012: 84).

2. 7. Kiraz Ağacı^{GIŠ}KAR-ŠU; Cerasusmicrocarpa ailesine mensup olan kiraz kışın yaprak döken ilkbaharda beyaz ya da pembe çiçek açan, anavatani Orta Asya olan ve 3 m'ye kadar büyüyeabilen, dikenli veyahut dikensiz meyveleri tüketilen bir ağaçtır (Janick 2005: 280; Baytop 2007: 178; Ünal 2016: 765). Hitit çivi yazılı metinleri incelendiği zaman sadece tek bir metinde (*KUB XXXVII₁ Vs. 19*'da) geçtiği görülen kiraz ağacının meyvesinin bir kısmının ilaç olarak kullanıldığı kaydedilmiştir (Ünal 2016: 266; Ertem 1987: 64).

2. 8. Hurma Ağacı^{GIŠ}GIŠIMMAR- aššešaš/GIŠIMMAR; Hoveniadulcis Thunb ailesine mensup olan hurma ağacını ana vatanı Doğu Asya olmakla birlikte Türkiye'nin Güney Doğusu'nda yer alan illerde yetiştirilmektedir. 8-10 m yükseklikte beyaz çiçeklere sahip, meyvesi yenen bir ağaçtır (Baytop 2007: 257; Janick 2005: 267).

KÚ ve NIR Sümerogramı ile yazılan ^{GIŠ}GIŠIMMAR-aššešaš /GIŠIMMAR/hurma ağacının *KUB IV 48Rs. III 133* ve *KUB XXXVII I Vs. 14*'te ilaç yapımında kullanıldığına dair bilgilerin yer almadığı Hititçe tabletlerde karşımıza çıkmaktadır (Hoffner 1974: 118; Ünal 2007: 131; Ertem 1987: 60).

2. 9. Armut Ağacı^{GIŠ}Karpina-; Pyruselaeagnifolia Pallas ailesine mensup olan armut dikenli ya da dikensiz, kışın yapraklarını döken, ilkbaharda be-

yaz çiçek açan ağaç veyahut ağaççıktır (Baytop 2007: 23; Janick 2005: 278). Türkiye’de *elaegnifolia* dalları dikenli ve *kotschyanus* dikensiz olmak üzer iki türü yetişmektedir. Anadolu’da Ahlat olarak da bilinmektedir.

Hititçe metinlerde karşımıza çıkan Türkçe anlamı hakkında çeşitli önerilerin bulunduğu ^{GIŞ}Karpina- kelimesi için Ertem, Hrozny ve Hoffner armut ağacı şeklinde, Neumann ve Friedrich ise bir ağaç şeklinde tercüme edilmiştir (Ertem 1987: 70). Ayrıca metinlerde geçen ^{GIŞ}dammašhuel- ve ^{GIŞ}ŠENNUR kelimeleri Ünal tarafından bir meyve ya da bir armut çeşidi olarak tercüme edilmiştir (Ünal 2016: 508).

^{GIŞ}Karpina- Anadolu coğrafyasının genelinde yetişen bir ağaç olmasına karşın Hitit Dönemi’nde sadece “§ 101. Maddede armut ağacı çalınması ya da ağaca zarar verilmesi durumunda 6 Şekel gümüş para cezası” verileceğine dair kanun maddesinde yer almaktadır (İmparati 1992: 119; Weeks 1985: 83).

2. 10. Muşmula Ağacıya da Kızılçık/ ^{GIŞ}ŠENNUR; *Mespilusgermanica* ailesine mensup olan muşmula dikenli 2-3 m yükseklikte beyaz çiçek açan olgunlaşmış meyveleri yenen bir ağaçtır (Baytop 2007: 94). Kızılçık; *Cornus* ailesine mensup olup, kışın yapraklarını döken, ilkbaharda beyaz çiçek açan ağaç ya da ağaççıktır.

Hititçe metinlerde karşımıza çıkan Türkçe tercümesi için çeşitli önerilerin yapıldığı, Akadça yazılışı ŠALLURU olan ^{GIŞ}ŠENNUR kelimesi için Thompson ve Hoffner muşmula; Friedrich’e göre armut ya da erik ağacı, H. Ertem’e göre ise kızılçık, Ünal’ göre ise şeftali ya da muşmula ağacıdır (Ünal 2016: 475; Hoffner 1974: 118; Ertem 1987: 73-74). ^{GIŞ}ŠENNUR kelimesi tabletlerde ^{GIŞ}HAŠHUR/elma ağacı ve ^{GIŞ}HAŠHUR.KUR.RA/kayısı ağacı ile birlikte geçtiği için bu cinsten bir meyve ağacı olduğu düşünülmektedir (Ertem 1987: 73). Muşmula ya da kızılçık ağacı karşımıza Hitit Kanunlarının “104. § ağacı kesen kişiŞekel gümüş para cezası öder” şeklinde çıkmaktadır.

2. 11. Kuşburnu Ağacı/ ^{GIŞ}hat(t)alkešna-; *Rosacantha* ailesine mensup olan kuşburnu dikenli, 1-5 m arasında büyüyebilen, dikenli, beyaz veya koyu pembe çiçek açan çalıdır (Baytop 2007: 276). Bu bitkinin meyveleri yaş ya da kurutulularak tüketilir, yabani gül, itburnu, köpek gülü gibi yöresel adlar da verilmektedir.

^{GIŞ}hat(t)alkešna- kelimesinin anlamı hakkında çeşitli görüşler vardır. Bu ağaç için Götze bir odun çeşidi tercümesini yapmış, ağacın dikenli oluşu, ilk-

baharda çiçek açması ve kırmızı meyvelerinin olmasından dolayı Otten akdiken önerisinde bulunmuş, dallarının dikeli oluşundan dolayı Hoffner da akdiken ya da alıç önerisinde bulunmuş, Ünal alıç ya da akdiken önerisinde bulunmuş, dere kenarında yetişmesi, ilkbaharda çiçek açması ve kırmızı meyve vermesinden dolayı Ertem ve Karaoğuz kuşburnu ağacı önerisinde bulunmuştur (Ertem 1987: 92-94; Ünal 2007: 177; Karaoğuz 2015: 22-23).

Hitit kaybolan tanrı mitoslarında gövdesinden ritüellerde kullanmak için kapı yapıldığı, çiçeklerinin beyaz meyvesinin kırmızı olduğu ve meyvesinin su ile karıştırılıp sakinleştirici, teskin edici etkisi olarak kullanıldığı, ağacın dikenli olduğu, dere ve vadi boylarında yetiştiği gibi bilgilere ulaşılan bitkinin çeşitli bilim insanları tarafından “*Kuşburnu ağacı, akdiken, alıç/ ^{GIŠ}hat(t)alkešna-*” olabileceği öne sürülmüştür. Ancak Kuşburnu ağacı tepelik engebeli, susuz alanlarda yetişebilme özelliğinden dolayı, akdikenin ise meyvelerinin siyah oluşundan dolayı tabletlerde geçen *^{GIŠ}hat(t)alkešna-* ağacının dere ve vadi kenarlarında yani gölgeli, bol sulak alan isteyen bir bitki olmasından dolayı, özellikle İç Anadolu bölgesinde yetiştirilen Gilaburu (Dağdağan ağacı, Geleboru, Gildar) ağacı olması olasılığı bizce mümkündür (Baytop 2007: Gilaburu 118-119, Akdiken 26, Kuşburnu 276).

2. 12. Badem Ağacı/^{GIŠ}liti-/letī-/^{GIŠ}šešanna-; *Amygdalus communis* ailesine mensup olan badem dikensiz 6-8 m yükseklikte, anavatanı Orta Asya ve güneydoğu Asya olan, beyaz veya pembe renkte çiçekler açan, meyveleri yaş ya da kuru tüketilen bir ağaçtır (Janick 2005: 279; Baytop 2007: 40). Hitit florasında ceviz, fındık, fıstık ve badem gibi bitkilerinde kullanıldığı bilinmekte olup, ancak bu bitkilerin Hititçe adları tam olarak bilinmemektedir. *^{GIŠ}liti-/letī-*, *^{GIŠ}šešanna-* kelimesi için badem ağacı tahmini yapılmaktadır. Bazı Hititologlarca *^{GIŠ}šamama* ceviz, fındık, fıstık ya da bu türden kabuklu bir kuruyemiş meyve ağacı olduğu düşünülmektedir (Güterbock 1968: 70; Ünal 2016: 640; Ertem 1987: 133).

Çivi yazılı metinlerde geçen *^{GIŠ}liti-/letī* kelimesi için başında yer alan *GIŠ* ideogramından dolayı “*^{GIŠ}MA* İncir Ağacı” *^{GIŠ}GEŠTIN* Üzüm Asması” ve “*^{GIŠ}SERDU* Zeytin Ağacı” gibi bir meyve ağacı olduğu düşünülmektedir. Metinlerden yürütülen tahminlere göre bu meyvenin tok tutucu ve doyurucu bir meyve olduğu anlaşılmaktadır (Singer 1987: 184; Ünal 2016: 319; Güterbock 1968: 67).

2. 13. Fıstık Ağacı/^{GIŞ}LAM.GAL/^{GIŞ}LAM.ĦAL; Pistaciavera ailesine mensup olan fıstık kışın yapraklarını döken ve 5-10 m yüksekliğinde bir ağaçtır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde genellikle *P. Attantica* Desf. Türünün üzerine aşılanarak meyvesi için yetiştirilmektedir (Baytop 2007: 32).

Akadça *BU-TU-UT-TUM* şeklinde yazılan Sümerogramı ^{GIŞ}LAM.GAL/^{GIŞ}LAM.ĦAL olarak gösterilen, ölçü birimi olarak ŞĀTU ve UPNŪ kullanılan bu bitkinin Hititçe karşılığı tam olarak bilinmemektedir (Ertem 1987: 70-72). ^{GIŞ}LAM.GAL, ^{GIŞ}KIRKIRANU, ^{GIŞ}BUTUMTU kelimeleri Ünal'a göre çam fıstığı; ^{GIŞ}LAM.ĦAL kelimesi ise bir tür çam fıstığıdır (Ünal 2016: 314). ^{GIŞ}LAM.GAL/^{GIŞ}LAM.ĦAL kelimeleri Ertem'e, Hoffner'a ve Thompson'a göre fıstık ağacıdır (Thompson 1949: 247-248; Ertem 1987: 71).

SONUÇ

Meyveler ya da meyve ağaçları avcı ve toplayıcı dönemden itibaren insanoğlunun önemli besin öğeleri arasında yer almaktadır. İlk dönemlerde doğada kendiliğinden yetişen meyveleri toplayarak tüketen insanlar yerleşik hayata geçtikten sonra tıpkı tarımda olduğu gibi meyve ağaçlarında da kontrolü ele almışlardır. Ekip biçilen bağ, bahçe ve tarlaların iç kısımlarına, kenarlarına ya da sınırlarına meyve ağaçları dikmişlerdir. Bu uygulamadaki temel amaç olası bir kuraklık, zirai hastalık, vb. gibi durumlarda bağ, bahçe ve tarlalardan elde edilecek ürünlerdeki hasat kaybının meyve ile telafi edilme düşüncesidir. Bu uygulama günümüz Anadolu'sundaki ekim dikim yapan köylüler tarafından halen uygulanmaktadır.

Temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan Hitit Devleti'nin başkenti Boğazköy'de ele geçirilen çivi yazılı tabletlerde çok sayıda bitki ismi yer almaktadır. Tabletlerde yer alan bu bitki isimlerinin bir kısmı okunup günümüzdeki karşılıkları tespit edilebilmişken, bir kısmının ise günümüzdeki karşılıkları tam olarak çevrilememiştir. Hitit çivi yazılı tabletlerden günümüzdeki isimlerini bir kısmı bilinen ve bir kısmı üzerinde ise çeşitli önerilerde bulunan meyve ağaçları arasında: üzüm, zeytin, incir, nar, elma, kaysı, kiraz, hurma, armut, muşmula, kızılıçık, kuşburnu, badem, fıstık yer almaktadır. Anadolu Coğrafyasında özellikle de Orta Anadolu'da sıklıkla yetişen sert kışlara, susuz yazlara dayanabilen alçı ve iğde ağaçlarının Hitit metinlerinde karşımıza çıkmaması oldukça gariptir. Bu ağaçların metinlerde yer almamasının muhtemelen iki sebebi olabilir. Bunlardan ilki alçı ve iğde ağaçları metinlerde geçmekte olup günümüz

Türkçe karşılığını adlandıramadığımız kelimeler arasında yer alması; ikincisi ise henüz bu meyve ağaçlarına ait bilgilerin yer aldığı tabletlere ulaşılammış olması ihtimalidir.

Hitit toplumunda ekonomik açıdan değerli olan meyveler arasında üzüm ve elma ilk sırada yer almaktaydı. Asma/üzümden elde edilen şarabın Hititliler için dini törenlerde tanrılar için sunu yapılmasında kullanılması ve günlük içecek olarak sevilerek tüketilmesinden dolayı Hitit Dönemi Anadolu coğrafyasında bağlar arazi bağış belgelerinde ve kanun maddelerinde sıkça yer almaktaydı. Elma ağacını yetiştirilmesi ise günümüz Anadolu'sunda olduğu gibi geniş coğrafi alanlarda ve sert iklim koşullarında rahatlıkla yetiştirilebilmesi ile açıklanabilmektedir.

Hititçe çivi yazılı tabletlerde karşımıza çıkan zeytin, hurma, nar ve fıstık ağaçları günümüzde Orta Anadolu Coğrafyasında iklimsel şartlardan dolayı yetişmemektedirler. Hitit Dönemi iklimsel değişimler incelendiği zaman günümüz iklimsel yapısı ile çok büyük bir iklimsel değişiklik görülmemesinden dolayı bu ağaçların Hitit Devletinin Güney, Batı ve Güneydoğu bölgelerinde yetiştiği ve meyvelerinin vergi ya da hediye olarak yaş veyahut kurutulmuş olarak başkente gönderildiği bu vesile ile tabletlere konu olduğu kanısını uyandırmaktadır. M.Ö. 1650-1250 yılları arasında Anadolu'da özellikle Orta Anadolu'da hâkimiyet kuran Hitit Devleti tabiatta doğal yollardan yetişen ya da insan kontrolünde dikilmiş olan meyve ağaçlarını günlük tüketimlerinde ve kurutmak sureti ile sonraki mevsimlerde kullanarak gıda ürünlerini çeşitlendirmişlerdir. Aynı zamanda meyve ağaçlarından elde edilen artı ürünlerin ticaretini de yaparak ekonomik kazanç sağlamışlardır.

KAYNAKÇA

AKAYDIN, Galip- vd. (2014), *Anadolu Kültüründe Bitkiler*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

ALP, Sedat (1999), *Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans, Hitit Çağında Anadolu'da Üzüm ve Şarap*, Ankara: Kavaklıdere Kültür Yayınları.

ARIKAN, Yasemin (1998), “A Study on Hittite Religion”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 38, Sayı 1-2, 271-285.

ATALAY, İbrahim (1994). *Türkiye Coğrafyası*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

ATALAY, İbrahim- MORTAN, Kenan (1997), *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, İstanbul: İnkılâp Kitapevi.

AVCI, Meral (1993), “Türkiye'nin Flora Bölgeleri ve “Anadolu Diagonaline”ne Coğrafi Bir Yaklaşım”, *Türkiye Coğrafya Dergisi*, Sayı 28, 225-248.

AVCI, Meral (2005), “Çeşitlilik ve Endemizm Açısından Türkiye'nin Bitki Örtüsü”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sayı 13, 27-55.

DAVIS, Peter Hadland (1965). *Flora of Turkey And The East Aegean Islands*. Chicago: Michigan Üniversitesi Yayınları.

BAYTOP, Turhan (2007), *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BRANDAU, Birgit- SCHICKERT, Harmut (2004), *Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, Ankara: Arkadaş Yayınları.

DEMİREL, Serkan- SEVİM, Uğur (2012), “Hitit Tarımı Hakkında Bir İnceleme”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, Sayı 6, 200-211.

ERKUT, Sedat- REYHAN, Esmâ (2012), “Hititlerde Toprak Edinme ve Arazi Bağış Belgelerinden Örnekler”, *ACTA TURCICA 4/1*, 80-86.

ERTUĞ, Füsün (2000), “Linseed Oil and Oil Mills in Central Turkey Flax/Linumand Eruca, Important Oil Plants of Anatolia”, *Anatolian Studies*, Vol. 50, 171-185.

ERTEM, Hayri (1987), *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Florası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

HOFFNER, Harry Angier (1974), *Alimenta Hethaeorum Food Production in Hittite Asia Minor; American Oriental Series, Vol. 55*, New Haven.

HOFFNER, Harry Angier (1994), “The Hittite Word for “Oil” and Its Derivatives”, *In Historische Sprachforschung*, Vol. 107, 104-112.

HOFFNER, Harry Angier (1995), “Oil in Hittite Texts”, *The Biblical Archaeologist*, Vol. 58/2. *Anatolian Archaeology: A Tribute to Peter Neve*, 108-114.

GURNEY, Oliver (1977), *Some Aspects of Hittite Religion*, Oxford: Published for the British Academy by Oxford University Press.

GÜNAL, Nurten (2013), “Türkiye’de İklimin Doğal Bitki Örtüsü Üzerindeki Etkileri”, Yıl 5, Sayı 1, 1-22.

GÜTERBOCK, Hans Gustav (1968), “Oil Plants in Hittite Anatolia”, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 88, 66-71.

GORNY, Rafal (2000), “Environment, Archaeology, and History in Hittite Anatolia”, *Across the Anatolian Plateau Readings in the Archaeology of Ancient Turkey, the Annual of the American Schools of Oriental Research*, Vol. 57, 43-58.

JANIĆK, Jules (2005), “The Origin of Fruits, Fruits Growing, and Fruit Breeding”, *Plant Breeding Rev.* 25, Indiana.

KARAUĞUZ, Güngör (2006), *Hititler Döneminde Anadolu’da ekmek*, İstanbul: Sardun yayınları.

KARAUĞUZ, Güngör (2015), *Hitit Mitolojisi*, Konya: Çizgi Yayınevi.

KAPLAN, Melike- vd. (2012), “Antik Çağdan Günümüze Bir Şifa Kaynağı: Zeytin ve Zeytinyağının Halk Tıbbında Kullanımı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 2, 1-15.

KOÇ, İlker (2006), *Hititler*, Ed. İlker Koç, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayınları.

KILIÇ, Yusuf- BAŞOL, Serkan (2015), “Hitit Büyü Metinlerinde Geçen Bazı Otsu Bitkiler, Ağaç Türleri ve Ahşap Nesnelere”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt 2, Sayı 6, 28-58.

MACQUEEN, James (2001), *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Ankara: Arkadaş Yayınları.

NESBİTT, Mark (1995), “Plants and People in Ancient Anatolia”, *Across the Anatolian Plateau Readings in the Archaeology of Ancient Turkey, the Annual of the American Schools of Oriental Research*, Vol. 57, 5-18.

PUHVEL, Jaan (2004), “Bunch of Grapes, Swarm of Locusts”, *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 56, 5-18.

REYHAN, Esmâ (2010), “Hititlerde Gündelik Hayata Dair İktisadi İlişkiler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 29, Sayı 47, 68-82.

İNAN, Afet (1939), “Etilerde Ekonomi Hayatı”, *Bellekten*, Cilt 3, Sayı 11-12, 423-435.

İMPARATİ, Fiorella (1992), *Hitit Yasaları*, Ankara: İtalyan Kültür Heyeti Yayınları.

SANIR, Ferruh (2000), *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Gazi Kitabevi.

STURTEVANT, Edgar Howard (1931), *Hittite Glossary: Words of Known or Conjectured Meaning With Sumerian Ideograms and Accadian Words Common in Hittite Texts*, Baltimore.

SİNGER, Itamar (1987), “Oil in Anatolia According to Hittite Texts”, *Olive Oil in Antiquity, Israel and Neighboring Countries From Neolithic to Early Arab Period*, Haifa: The Culture and Art Division Ministry of Education and Culture, 183-186.

ŞAHİN, Mustafa (1999), “Neue Beobachtungen zum Felsrelief von İvriz/Konya. Nicht in den Krieg, sondern zur Ernte: der Gott mit der Sichel”, *Anatolien Studies*, Vol. 49, 165-176.

TAŞ, İlknur (2010), “Hititler’de Lanet ve Beddua Olgusu Üzerine Bir Çalışma”, *VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Cilt 2, 869-889.

TİRYAKİ, Gökhan (2013), “Yeni Hitit Sanatı Üzerine İkonografik Araştırmalar (1): Üzüm Salkımı ve/veya Başak Filizi Taşyanlar”, *CEDRUS*, Sayı 1, 33-53.

THOMPSON, Reginald Campbell (1949), *A Dictionary of Assyrian Botany*, London: The British Academy.

TÜRKBEN, Cihat- vd. (2012), “Türkiye’de Bağcılığın Tarım Turizmi (Agro-Turizm) İçinde Yeri ve Önemi”, *Kahramanmaraş Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 14, 47-50.

ORHAN, Didem Deliorman- vd. (2011), “Anadolu Medeniyetlerinde Asma (*Vitisvinifera L.*)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 30, Sayı 50, 69-80.

ORMAN, Nail (1955), *Yeni Bağcılık*, Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları,

OETTİNGER, Norbert (1976), *Die Militärischen Eide der Hethiter*, Wiesbaden.

ÖNGÖR, Sami (1961), *Coğrafya Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.

ÖZ, Esmâ (2011), “Kültepe Tabletlerine Göre Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu’da Üzüm Yetiştiriciliği ve Bağcılık”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 5, Sayı 9, 285-293.

ÖZ, Esmâ (2014), *Kültepe Metinleri Işığında Eski Anadolu’da Tarım ve Hayvancılık*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

UHRİ, Ahmet (2011), *Boğaz Derdi Arkeolojik, Arkeobotanik, Tarihsel ve Etimolojik Veriler Işığında Tarım ve Beslenmenin Kültür Tarihi*, İstanbul: Ege Yayınları.

ÜNAL, Ahmet (1980), “Hitit Tıbbının Ana Hatları”, *Belleten*, Cilt 94, Sayı 175, 475-495.

ÜNAL, Ahmet (1989), “Orta ve Kuzey Anadolu’nun M.Ö. 2. Binyıl İskân Tarihiyle İlgili Sorunlar”, *Anadolu*, Cilt 22 1981/1983, 17-37.

ÜNAL, Ahmet (2007), *Anadolu’nun En Eski Yemekleri Hititler ve Çağdaş Toplumlarda Mutfak Kültürü*, İstanbul: Homer Kitapevi.

ÜNAL, Ahmet (2016), *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luvicesi, Çivi Yazısı Luvicesi ve Palaca Sözlük Listeleriyle Birlikte*, Ankara: Bilgin Kitapevi.

ÜNAR, Şükrü (2018), “Hitit Metinlerinde Geçen Bazı Çiçekler, Otsu Bitkiler Ve Kullanım Alanları”, *International Social Sciences Studies Journal*, 4(28), 6260-6266.

VİGO, Matteo (2014), “The Use of (Perfumed) Oil in Hittite Rituals: With Particular Emphasis on Funerary Practices”, *Journal of Intercultural and Interdisciplinary Archaeology*, Vol. 1, 25-37.

WATSON, Wilfred (2004), “A Botanical Snapshot of Ugarit. Trees, Fruit, Plants and Herbs in the Cuneiform Texts”, *Aula Orientalis* 22, 107-155.

WEEKS, David Michael (1985), *Hittite Vocabulary: An Anatolian Appendix to Buck's Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Los Angeles.

WEISS, Micheal (1996), “Greek $\mu\upsilon\theta\acute{\iota}\omicron\varsigma$ ‘countless’, Hittitemūri-‘bunch (of fruit)”, *Historische Sprachforschung / Historical Linguistics*, Vol. 109, 199-214.

Şükrü ÜNAR

HİTİT DÖNEMİ ANADOLU'SUNDA MEYVE AĞAÇLARI

Muhlisahon RUSTAMOVA

ORTA ASYA'DA GÜNÜMÜZE KADAR ULAŞMAYAN CAMİLERİN AHŞAP DİREK VE TAŞ SÜTUNLARI (IX – XII. yy)

İsa KAYIHAN

NECİP TOSUN'UN 'GİDİLMEMİŞ YERLERİN TÜRKÜSÜ' ÖYKÜSÜNDE MELANKOLİ

Murat HASANOĞLU

BOSTÂN, GÜLİSTÂN VE MESNEVÎ HİKÂYELERİ ÜZERİNE GENEL BİR KARŞILAŞTIRMA

Yunus PUSTU

MUSTAFA CEZAR, OSMANLI TARİHİNDE LEVENDLER,

ANASAY

anasaydergisi@hotmail.com

e-ISSN 2618-6187
ISSN 2587-2001

9 772587 200005